

University of Groningen

Rehabilitatie door educatie

Korevaar, Eliza Leendert

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2005

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Korevaar, E. L. (2005). Rehabilitatie door educatie: onderzoek naar een Begeleid Leren-programma voor mensen met psychiatrische problematiek. Groningen: SWP Uitgeverij.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

SAMENVATTING

Sinds 1999 bestaat er in Nederland belangstelling voor de begeleiding van mensen met psychiatrische problematiek bij het (gaan) volgen van een reguliere opleiding. In april 1999 is voor deze doelgroep in Rotterdam bij ROC Zadkine het eerste structurele Begeleid Leren-programma gestart. Het programma heeft tot doel mensen met psychiatrische beperkingen te helpen bij het kiezen, verkrijgen en behouden van een reguliere opleiding.

Het programma is gebaseerd op het Kiezen-Verkrijgen-Behouden model, zoals dat is ontwikkeld door het *Center for Psychiatric Rehabilitation van Boston University*. Het model is op zijn beurt gebaseerd op de Individuele Rehabilitatiebenadering (IRB). De missie van de IRB is mensen met psychiatrische beperkingen helpen beter te functioneren zodat ze met succes en naar tevredenheid kunnen wonen, werken, leren en sociale contacten hebben in de omgeving van hun keuze met zo min mogelijk professionele hulp.

Parallel aan de uitvoering van het Begeleid Leren-programma is een onderzoek uitgevoerd naar de ervaringen met en de resultaten van het programma. In dit proefschrift wordt dit onderzoek beschreven. De geformuleerde doelstellingen van het Begeleid Leren-programma vormden de leidraad voor het onderzoek. Deze doelstellingen zijn:

1. vaststellen wie er deelnemen aan het Begeleid Leren-programma;
2. vaststellen wat de bijdrage van de Impulscursus is aan het kiezen en verkrijgen van een reguliere opleiding;
3. vaststellen welke problemen die studenten met psychiatrische problematiek ervaren bij het volgen van een reguliere opleiding en wat de inhoudelijke bijdrage van het *Steunpunt* is aan het volhouden van de opleiding;
4. vaststellen hoe het individuele proces van kiezen, verkrijgen en behouden van een reguliere opleiding verloopt.

Er zijn apart doelstellingen geformuleerd voor de resultaten van het programma.

Deze doelstellingen houden in, dat:

5. mensen met psychiatrische problematiek een reguliere opleiding kiezen en verkrijgen;
6. studenten met psychiatrische problematiek hun opleiding behouden;
7. de zelfwaardering van de deelnemers toeneemt;
8. de kwaliteit van leven van de deelnemers verbetert;
9. de psychiatrische klachten van de deelnemers niet verergeren;
10. de deelnemers de geboden begeleiding door het Beleid Leren-programma waarderen;
11. dat voortijdige uitstroom uit het Begeleid Leren-programma geen negatief effect heeft op het welbevinden van de deelnemer.

Het onderzoek heeft betrekking op de periode januari 2000 tot juli 2003. In die periode zijn 45 mensen met psychiatrische problematiek gevolgd bij de kiezen-verkrijgen-behouden-onderdelen van het Begeleid Leren-programma. Het programma bestond uit een toeleidingscursus (de Impulscursus) om mensen met psychiatrische problematiek groepsgewijs te ondersteunen

bij het kiezen en verkrijgen van een reguliere opleiding, en een intern en extern Steunpunt om studenten met psychiatrische problematiek te ondersteunen bij het behouden van hun opleiding.

In **hoofdstuk 2** wordt het belang van Begeleid Leren-programma's voor mensen met psychiatrische problematiek besproken. In het hoofdstuk wordt ingegaan op de relatie tussen psychiatrie en leren, het percentage studenten met psychiatrische problematiek in het onderwijs en de wet- en regelgeving op het gebied van studeren met psychiatrische problemen. Ook wordt de relatie besproken tussen het hebben van een diploma en het verkrijgen van werk. De betekenis van leren voor het persoonlijk herstelproces van mensen met psychiatrische problematiek komt aan de orde, evenals de belemmeringen die deze mensen ervaren bij het kiezen, verkrijgen en behouden van een reguliere opleiding. De onderwijsproblematiek van mensen met psychiatrische beperkingen wordt door zowel het onderwijs als de geestelijke gezondheidszorg onderkend. In Nederland bestaat er echter voor mensen met psychiatrische problematiek noch in de geestelijke gezondheidszorg, noch in het onderwijs een traditie op het gebied van Begeleid Leren.

In **hoofdstuk 3** wordt op basis van een literatuurstudie een overzicht gegeven van de bestaande vormen van ondersteuning aan mensen met psychiatrische beperkingen bij het (gaan) volgen van regulier onderwijs. Er worden drie hoofdvormen onderscheiden. Eén hoofdvorm betreft de toeleiding naar het reguliere onderwijs. Binnen deze vorm worden drie subvormen onderscheiden. Groepsgewijze toeleiding in de vorm van een gestructureerde cursus (*self-contained classroom model*), groepsgewijze toeleiding via een minder gestructureerde cursus (groepsmodel) en toeleiding via een individueel traject. De tweede hoofdvorm betreft ondersteuning bij het volgen van de opleiding binnen de betreffende onderwijsinstelling (*on-site support*). Hierbij krijgt de student emotionele en onderwijskundige ondersteuning van Begeleid Leren-medewerkers die werkzaam zijn bij de onderwijsinstelling waaraan de student studeert. Ondersteuning buiten de eigen onderwijsinstelling (*mobile support*) is de derde hoofdvorm van ondersteuning. Bij deze vorm van ondersteuning krijgt de student emotionele en onderwijskundige ondersteuning van Begeleid Leren-medewerkers die niet verbonden zijn aan de opleiding die de student volgt. Meestal zijn deze medewerkers verbonden aan een instelling voor geestelijke gezondheidszorg. De student gaat voor zijn ondersteuning naar deze medewerkers toe. Desgewenst komt de medewerker naar de school. De werkwijzen van de verschillende Begeleid Leren-programma's zijn te herleiden naar de fasen van het kiezen, verkrijgen en behouden van een opleiding.

In **hoofdstuk 4** wordt een overzicht gegeven van de onderzoeken naar de effecten van Begeleid Leren-programma's in Canada en vooral de Verenigde Staten. De selectiecriteria voor deelname die de Begeleid Leren-programma's hanteren, worden besproken, evenals de sociodemografische en klinische kenmerken van de deelnemers. De uitgevoerde onderzoeken richtten zich ieder op een deelaspect van het Begeleid Leren-proces. Er zijn onderzoeken uitgevoerd naar de voorbereiding op een reguliere opleiding of naar de ondersteuning bij het behouden van een reguliere opleiding. Onderzoek naar het gehele traject van kiezen, verkrijgen en behouden van

een reguliere opleiding is niet gevonden. Hoewel niet groot in aantal, geven de (vooral kwalitatieve) onderzoeken gezamenlijk een consistente uitkomst:

1. mensen met psychiatrische beperkingen zijn in staat een opleiding te kiezen, te verkrijgen en vol te houden;
2. deelnemers aan Begeleid Leren-programma's tonen aan dat zij in staat zijn een baan en een opleiding te behouden;
3. het zelfvertrouwen en de zelfwaardering nemen toe bij deelnemers aan een Begeleid Leren-programma;
4. studenten hebben baat bij ondersteuning en waarderen die bij onder andere de aanmelding van een opleiding, het verkrijgen van de ondersteunende diensten van de opleiding en het verkrijgen en behouden van financiële ondersteuning.

De ontwikkeling van het Supported Education-programma in Boston tot het Begeleid Leren-programma in Rotterdam wordt in **hoofdstuk 5** beschreven. Het Supported Education-programma is in de Verenigde Staten eind jaren tachtig van de vorige eeuw ontwikkeld door het Center for Psychiatric Rehabilitation van Boston University. Het conceptueel raamwerk dat ten grondslag ligt aan dit programma, en de operationalisatie ervan worden beschreven in het 'Choose-Get-Keep'-model. De organisatorische en inhoudelijke uitwerking van het Begeleid Leren-programma in Rotterdam, aangepast aan de Nederlandse context, wordt beschreven. De onderdelen Kiezen en Verkrijgen zijn uitgewerkt in een toelidingscursus, Impuls genaamd, en het onderdeel behouden in een intern en extern Steunpunt. Zowel de toelidingscursus als de interne ondersteuning vinden plaats binnen het ROC Zadkine. Op het ROC Zadkine als onderzoekslocatie wordt apart ingegaan.

In **hoofdstuk 6** wordt de opzet van het onderzoek weergegeven, met daarbij een overzicht van de bij het onderzoek gebruikte onderzoeksinstrumenten. Het gaat in dit proefschrift om een evaluatieonderzoek van het Begeleid Leren-programma in Rotterdam. De algemene vraagstelling van het evaluatieonderzoek is afgeleid van de algemene doelstelling van het Begeleid Leren-programma en luidt: 'In hoeverre slaagt het Begeleid Leren-programma er in om mensen met psychiatrische beperkingen te ondersteunen bij het kiezen, verkrijgen en behouden van een reguliere opleiding van hun keuze, zodat ze met succes en tevredenheid in de studentrol kunnen functioneren?'. De doelstelling van het evaluatieonderzoek luidt: *'Het evaluatieonderzoek dient gegevens te verzamelen die het mogelijk maken een gesystemiseerd oordeel te geven over het bereiken van de specifieke doelstellingen (resultaten en inhoud) van het Begeleid Leren-programma.'*

Het onderzoek is opgebouwd uit drie deelonderzoeken:

- deelonderzoek 1 betreft een onderzoek naar het onderdeel Kiezen en Verkrijgen van het Begeleid Leren-programma: de Impulscursus, waarbij gebruik is gemaakt van een 'One-Group Pretest-Posttest Design';
- deelonderzoek 2 betreft een onderzoek naar de resultaten en ervaringen van studenten met psychiatrische problematiek bij het volgen van een reguliere opleiding en naar de inhoudelijke bijdrage daaraan door het Steunpunt;

- deelonderzoek 3 is een casestudy naar het individuele verloop van het Kiezen-Verkrijgen-Behouden-traject.

Deelonderzoek I richt zich op de doelstellingen 1, 2, 6, 8, 9, 10, 11 en 12 van het Begeleid Leren-programma. Om een antwoord te krijgen op de onderzoeksvragen is vastgesteld hoeveel deelnemers aan de Impulscursus de cursus afronden, hoeveel deelnemers een opleiding kiezen en hoeveel deelnemers een opleiding verkrijgen. Daarnaast zijn vragenlijsten afgenomen om de effecten op het gebied van zelfwaardering, kwaliteit van leven en psychische klachten te meten. Tevens zijn interviews afgenomen met de deelnemers en de docenten van de Impulscursus om de waardering voor het programma te achterhalen. Deelnemers die voortijdig de Impulscursus verlieten zijn zes maanden later geïnterviewd over de reden van het voortijdig verlaten en de gevolgen daarvan voor het welbevinden van de deelnemers.

Deelonderzoek II gaat in op doelstelling 3, 7, 8, 9, 10, 11 en 12 van het programma en bestaat uit een kwalitatief en een kwantitatief deel. Het kwalitatieve deel is beschrijvend van aard en doet verslag van de ervaringen van vijftien deelnemers met psychiatrische beperkingen met het volgen van een reguliere opleiding. Alle vijftien volgden eerder de Impulscursus. Met hen is aan het eind van het eerste studiejaar een semi-structureerd interview gehouden en zijn de vragenlijsten op het gebied van zelfwaardering, kwaliteit van leven en klachten afgenomen (het kwantitatieve deel van het deelonderzoek). Met behulp van de interviews en de vragenlijsten is getracht een antwoord te krijgen op de onderzoeksvragen.

In deelonderzoek III staat het gehele proces van het Kiezen, Verkrijgen en Behouden van een reguliere opleiding op individueel niveau centraal. Doelstelling 4 van het Begeleid Leren-programma vormt de leidraad voor dit deelonderzoek. Het uitgevoerde onderzoek is te typeren als een meervoudige case-study, waarbij gedurende drieëneenhalf jaar bij vijf deelnemers aan het Begeleid Leren-programma het verloop van het Kiezen-Verkrijgen-Behouden-proces is onderzocht. De hoofdvraag luidt: 'hoe verloopt het Kiezen-Verkrijgen-Behouden-proces bij de individuele deelnemer?' De deelvraag die daarbij is gesteld, luidt: 'Welke bevorderende en belemmerende elementen ervaart de individuele deelnemer tijdens het proces?' Vijf deelnemers zijn vanaf het begin van Impulscursus 1 (januari 2000) gedurende drieëneenhalf jaar gevolgd. Op zes momenten in die drieëneenhalf jaar is bij de deelnemers data verzameld via het aanmeldingsformulier en semi-structureerde interviews. In dit deelonderzoek staat het perspectief van de deelnemer centraal.

De rol van de onderzoeker wordt in het hoofdstuk nader toegelicht.

Het doel van **hoofdstuk 7** is inzicht te krijgen in de samenstelling van de deelnemerspopulatie van het Begeleid Leren-programma. Begeleid Leren is een relatief nieuw begrip in Nederland. Daardoor is weinig bekend over wie aan dit type rehabilitatieprogramma deelneemt. De kenmerken van de deelnemers aan de Impulscursus worden in dit hoofdstuk uitvoerig beschreven. Daarna volgt een vergelijking met de kenmerken van deelnemers aan relevante (GGZ-)programma's. Vooraf wordt het wervings- en selectieproces uiteengezet, waarbij de manier van

werven en de verschillen tussen de verwijzers worden beschreven. Een beschrijving van de selectiecriteria en het verloop van het selectieproces volgt, waarna wordt ingegaan op de redenen waarom deelnemers bij de selectie afvielen en waarom geaccepteerde deelnemers niet startten met de Impulscursus.

Hoofdstuk 8 betreft deelonderzoek I en beschrijft de resultaten van en de ervaringen met de Impulscursussen 1, 2 en 3. De uitkomsten van de Impulscursus geven op de diverse gebieden (zelfwaardering, psychische klachten, deelname- en afrondingspercentage, Kiezen en Verkrijgen van een reguliere opleiding en doelformuleringen) een consistent positief beeld van de Impulscursus. 45 deelnemers zijn aan de Impulscursus begonnen, waarvan dertig de cursus hebben afgemaakt (is een afrondingspercentage van 66%). Van deze dertig hebben er 26 een concreet opleidingsdoel gesteld en zijn er twintig ook daadwerkelijk aan een reguliere opleiding begonnen. De zelfwaardering is significant toegenomen en er is geen toe- of afname van de psychische klachten geconstateerd. Gegeven het onderzoeksdesign is het echter niet mogelijk om de resultaten aan de Impulscursus toe te schrijven. De negatieve effecten (imago van moeilijk trainbaar te zijn, negatief zelfbeeld en lagere toekomstverwachtingen) van het voortijdig stoppen met de Impulscursus op het welbevinden van de deelnemers zijn in het onderzoek niet gevonden. De Impulscursus wordt door zowel deelnemers als docenten overwegend positief gewaardeerd.

Over het volgen van een reguliere opleiding door mensen met een psychiatrische achtergrond is nog weinig bekend. In **hoofdstuk 9** worden daarom de ervaringen gepresenteerd van de deelnemers aan het Begeleid Leren-programma die aansluitend aan de Impulscursus een reguliere opleiding volgen. Daarvoor zijn vijftien deelnemers geïnterviewd. Het hoofdstuk heeft vooral een inventariserend en beschrijvend karakter. Veel van de geconstateerde knelpunten komen ook bij medestudenten voor die geen psychiatrische achtergrond hebben. Wel lijken de knelpunten meer stress te geven bij de deelnemers aan het Begeleid Leren-programma en daaruit komt mogelijk de behoefte aan emotionele ondersteuning voort. Vooral de combinatie van moeilijkheden op verschillende domeinen (studie, ziekte, dagelijks leven) maakt de opleiding zwaar.

In **hoofdstuk 10** worden de resultaten gepresenteerd van de vijftien deelnemers van wie hoofdstuk 9 de ervaringen met het volgen van een reguliere opleiding beschrijft. De onderzoeksvraag: 'zijn mensen met psychiatrische beperkingen in staat een reguliere opleiding te behouden?' staat hierbij centraal. Om een antwoord op deze vraag te krijgen, zijn de deelnemers die na de Impulscursus een opleiding begonnen, aan het eind van hun eerste studiejaar geïnterviewd. Er is apart aandacht voor de ondersteuning die de begeleiders van het Steunpunt als onderdeel van het Begeleid Leren-programma boden. Om zicht te krijgen op de inhoudelijke bijdrage van het Steunpunt aan het volhouden van de opleiding, zijn de deelnemers geïnterviewd over hun begeleidingservaringen. De vijf medewerkers van het Steunpunt zijn geïnterviewd over de begeleiding die zij de deelnemers gaven om de opleiding vol te houden.

De feitelijke uitkomst (uitvalpercentage), de uitkomsten op de vragenlijsten en de uitkomsten

van de interviews met de deelnemers en de begeleiders (succes, tevredenheid en betekenis) geven gezamenlijk een consistent positief beeld van het volgen van een reguliere opleiding door mensen met psychiatrische beperkingen.

Hoofdstuk 11 gaat in op deelonderzoek 3, waarbij het gehele individuele proces van Kiezen, Verkrijgen en Behouden van een reguliere opleiding centraal staat. In dit deelonderzoek zijn vijf deelnemers aan de eerste Impulscursus in totaal drieënhalf jaar gevolgd. In die periode zijn er zes meetmomenten geweest. De casestudy (N=5) laat zien hoe het Kiezen-Verkrijgen-Behouden-proces verloopt bij de individuele deelnemer. In het hoofdstuk worden de selectie van de casussen en het verloop van de interviews beschreven. Ook bevat het hoofdstuk een beschrijving en analyse van het proces van vijf individuele casussen en een vergelijking tussen de vijf casussen.

In **hoofdstuk 12** worden aan de hand van de doelstellingen van het Begeleid Leren-programma de uitkomsten van de drie deelonderzoeken besproken. Geconcludeerd kan worden dat de deelnemers aan het programma vooral jongvolwassenen zijn met psychiatrische problematiek. Van de 45 deelnemers die aan de Impulscursus zijn begonnen, hebben dertig deze afgemaakt. Van deze dertig hebben er 26 een concreet opleidingsdoel gesteld en zijn er twintig ook daadwerkelijk aan een reguliere opleiding begonnen. Aan het einde van het eerste jaar van de reguliere opleiding zijn drie van de twintig deelnemers met de opleiding gestopt. De resultaten op het gebied van de zelfwaardering, de kwaliteit van leven en de klachten zijn overeenkomstig de oorspronkelijke doelstellingen. De ervaringen van de deelnemers en hun begeleiders van het Steunpunt zijn voornamelijk positief. In het hoofdstuk worden suggesties gedaan om te komen tot een integraal Begeleid Leren-programma. In zo'n programma bieden onderwijs en geestelijke gezondheidszorg gezamenlijk een toelidingscursus, interne en externe ondersteuning aan, voor zowel cliënten/studenten van de eigen instelling als voor cliënten/studenten van andere onderwijs- en GGz-instellingen. Het hoofdstuk wordt afgesloten met aanbevelingen voor verdere activiteiten en onderzoek op het gebied van Begeleid Leren.